

Cristian Preda

**INTRODUCERE
ÎN
ȘTIINȚA POLITICĂ**

Ediția a IV-a revăzută și adăugită

Cu ilustrații de Dan Perjovschi

POLIROM
2025

© 2010, 2013, 2019, 2025 by Editura POLIROM

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Pe copertă: desen de Dan Perjovschi

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, Bd. Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700505

București, Bd. Gheorghe Șincai nr. 9A, bl. 3A, sc. A,

et. 6, ap. 18, sector 4, 040312, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

PREDA, CRISTIAN

Introducere în știința politică / Cristian Preda. – Ed. a 4-a, rev. / cu il. de Dan Perjovschi. – Iași: Polirom, 2025

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-630-344-148-1

I. Perjovschi, Dan (il.)

32.01

Printed in ROMANIA

Cuprins

Nota autorului la ediția a patra / 9

Politica / 13

Polisemia termenului / 13 • Judecări de valoare sau neutralitate? / 16 • Nobil sau peiorativ? / 17 • Cât de transparentă și de inteligibilă este politica? / 19 • Cât de opacă este politica? / 21 • Putere sau activitate socială? / 24 • *Policy, politics, polity* / 26 • Realitate și conștiință / 29 • Exercițarea autorității / 30 • Sensul antic al politicii / 31 • Testați-vă cunoștințele / 33 • Subiecte de reflecție / 34 • Referințele folosite în conferința despre politică / 34

Știința politică / 37

Ce este un discurs științific? / 37 • Cum evoluează știința / 38 • Cum a apărut și ce studiază știința politică / 40 • Știință politică și filosofie politică / 43 • Antic și modern / 45 • Știință politică și drept constituțional / 47 • Știință politică și sociologie / 48 • Democratizarea societății / 49 • Știința politică nu e discurs politic, nici jurnalism / 51 • Metode și tehnici / 54 • Politologul nu e un intelectual / 56 • Știința politică nu e ideologie / 59 • Testați-vă cunoștințele / 60 • Subiecte de reflecție / 62 • Referințele folosite în conferința despre știința politică / 62

Regimul / 65

Autoritate și supunere / 65 • Platon: cinci regimuri / 66 • Tranziția de la un regim la altul / 67 • Aristotel: șase regimuri / 70 • Varietățile fiecărui regim / 71 • Hobbes: trei regimuri / 72 • Montesquieu: patru regimuri / 73 • Modernii / 74 • Aron: două regimuri / 75 • Democrație, totalitarism, autoritarism / 78 • Regim politic și sistem politic / 80 • Separația puterilor / 82 • Regimuri parlamentare / 84 • Regimuri prezidențiale / 86 • Regimuri semiprezidențiale / 88 • Regimul românesc / 90 • Testați-vă cunoștințele / 92 • Subiecte de reflecție / 93 • Referințele folosite în conferința despre regim / 94

Statul / 97

Definiția lui Max Weber / 97 • Monopolul constrângerii fizice legitime / 99 • Apariția statului: teritoriu și suveranitate / 101 • Abordarea liberală / 104 • Abordarea

antiliberală / 104 • Dominația / 106 • Ce rol joacă națiunea? / 107 • Statul-providență / 110 • Statul minimal / 112 • Statul de drept / 114 • Exportarea statului / 116 • Criza statului / 118 • Testați-vă cunoștințele / 119 • Subiecte de reflecție / 121 • Referințele folosite în conferința despre stat / 121

Partidele / 125

Câteva definiții / 125 • Durata de viață / 126 • Structura locală / 128 • Ambiția puterii / 129 • Sprijinul popular / 130 • Partidele și legea, partidele și ideile / 131 • Originea: facțiuni parlamentare și comitete electorale / 133 • Mandatul reprezentativ / 135 • Alte moduri de constituire a partidelor / 137 • Ce funcții au partidele? / 138 • Stânga și dreapta / 140 • Partide mari și partide mici / 143 • Partidul de cadre / 144 • Partidul de masă / 147 • A avut oare dreptate Duverger? / 149 • *Catch-all party* / 150 • Partidul de alegători / 152 • Partidul electoral-profesional / 152 • Partidul-cartel (sau guvernamental) / 153 • Partidocrația / 155 • Testați-vă cunoștințele / 156 • Subiecte de reflecție / 157 • Referințele folosite în conferința despre partide / 158

Votul / 161

Tragerea la sorți / 161 • De la cenșitar la universal / 163 • Masculin și feminin / 166 • Analfabeții și alți excluși / 168 • Excepția europeană / 169 • Secretul / 171 • Obligativitatea / 173 • Candidaturile multiple / 174 • Votul indirect / 175 • Un tur, două sau mai multe / 176 • Mandate rezervate / 177 • Sistemul de vot / 178 • Magnitudinea / 179 • Pragul electoral / 180 • Rădăcina cubică și echitatea / 181 • Familiile de formule electorale / 182 • Formula pluralitară / 183 • Scrutinul majoritar în două tururi / 184 • Votul alternativ / 186 • Reprezentarea proporțională (RP) / 186 • Varietăți de RP / 188 • Formula proporțional-mixtă / 189 • Votul unic transferabil (VUT) / 190 • Testați-vă cunoștințele / 191 • Subiecte de reflecție / 192 • Referințele folosite în conferința despre vot / 193

Sistemele politice / 195

Sisteme de partide / 196 • Numărul de partide / 197 • Relațiile dintre partide / 198 • Sisteme fără partide sau cu partid unic / 200 • Sisteme cu partide hegemonice / 201 • Bipartismul, între suplețe și rigiditate / 202 • Bipartism perfect sau imperfect / 204 • Fragmentarea / 205 • Multipartitism integral / 206 • Multipartitism și vocație majoritară / 208 • „Legile” lui Maurice Duverger / 209 • Contestarea lui Duverger / 210 • Pierre Martin / 212 • Giovanni Sartori / 213 • Daniel-Louis Seiler / 215 • Arend Lijphart / 218 • Testați-vă cunoștințele / 220 • Subiecte de reflecție / 221 • Referințele folosite în conferința despre democrații / 222

Guvernarea / 225

Parlamentari, miniștri, funcționari / 226 • Constituția / 227 • Revizuirea constituțională / 229 • Constituții scurte sau lungi? / 230 • Tipuri de Parlament / 232 • Cum lucrează un

Parlament / 235 • Tipuri de cabinet / 239 • Cum se alcătuiesc coalițiile / 240 • Funcțiile executivelor / 243 • Dimensiunea guvernelor / 245 • Ce educație au miniștrii / 247 • Alternanța / 247 • Democrația consociativă / 249 • Birocrația / 250 • Testați-vă cunoștințele / 252 • Subiecte de reflecție / 254 • Referințele folosite în conferința despre guvernare / 254

Participarea / 257

Definiția lui Weiner / 257 • Vârsta, religia, sexul, educația / 260 • André Siegfried / 262 • Determinarea culturală / 263 • Distribuția altor forme de participare convențională / 264 • Volatilitatea electorală / 267 • Absenteismul / 268 • Campaniile electorale / 270 • Revoluția / 272 • Acțiunea colectivă / 275 • Câți cetățeni protestează / 276 • Testați-vă cunoștințele / 278 • Subiecte de reflecție / 280 • Referințele folosite în conferința despre participare / 280

Cultura politică / 283

Orice societate are o cultură politică / 283 • Sentimente, cunoștințe, judecăți / 284 • Tipuri de culturi politice / 285 • Atitudini în societățile democratice / 287 • Socializarea politică / 289 • Gestionarea memoriei / 291 • Ideologiile / 294 • Discursul clasei dominante / 295 • Critica totalitarismului / 296 • Wallerstein / 297 • De la 1789 la 1848 / 298 • De la 1848 la 1918 / 299 • De la 1918 la 1989 / 301 • Dispariția ideologiilor? / 302 • Familiile politice europene / 303 • Propaganda / 308 • Testați-vă cunoștințele / 311 • Subiecte de reflecție / 312 • Referințele folosite în conferința despre cultura politică / 313

Grupurile de interes / 317

Ce este un grup? / 317 • Comunitar *versus* asociativ / 318 • Identitate *versus* cauză / 320 • Grupul de interes / 321 • Relațiile grupurilor de interes cu partidele și statul / 323 • Grupuri de presiune / 325 • Ce este un lobbyist? / 327 • Reguli pentru lobbyști? / 329 • Cazuri-limită / 332 • Testați-vă cunoștințele / 333 • Subiecte de reflecție / 335 • Referințele folosite în conferința despre grupurile de interes / 335

Tranziția / 337

Ce e tranziția? / 337 • Relația dintre politică și economie / 338 • Două explicații ale tranziției / 340 • Pesimism *versus* optimism / 342 • Contextul intelectual al democrației / 344 • Revoluție *versus* reoluție / 345 • Tranzițiile africane / 349 • Tranziția în România / 351 • Ieșirea din „democrația mimată” / 353 • Noua Constituție / 356 • Partidele tranziției / 357 • Testați-vă cunoștințele / 360 • Subiecte de reflecție / 361 • Referințele folosite în conferința despre tranziție / 362

Indice de materii și de nume / 365

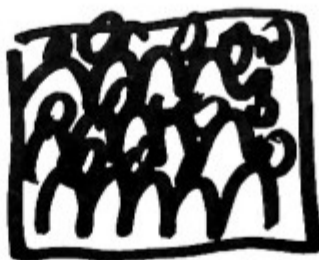
Condiția de „boier” – dar fără vreo diferență de rang – rămâne cea mai importantă în definirea alegătorilor divanelor ad-hoc din cele două Principate. Ei i se adaugă alte câteva condiții, într-o reglementare ce combină statut social, proprietate și profil profesional pentru a fabrica votanți care – spre deosebire de boieri – sunt indirecți, în două sau chiar trei trepte: „stareții și administratorii mănăstirilor”, „preoții”, „proprietarii” (de teren, dar și de case), „țăranii clăcași”, „persoanele care desfășoară o profesiune liberală”, „negustorii recunoscuți”, „șefii breslelor de meșteșugari”. Un an mai târziu, anexa electorală a Convenției de la Paris reduce tipurile de alegători la două – unii sunt direcți și alții indirecți –, iar condițiile de îndeplinit nu mai sunt bazate pe ierarhie socială, ci pe un nivel al venitului funciar și un nivel al capitalului funciar, industrial sau comercial. Tot la 1858, vârsta de vot scade de la 30, prag fixat în 1831, la 25 de ani.

În 1864, plebiscitul organizat de Cuza impune noi categorii, și mai simple: e alegător primar cine plătește o anumită „dare” (diferențiată în funcție de mediul rural sau urban), iar alegători direcți sunt „toți românii care vor avea un venit de 100 de galbeni”. Pentru această din urmă clasă se acordau scutiri, beneficiarii fiind preoții, avocații, medicii, inginerii, arhitecții, institutorii. Sunt excluși de la orice tip de vot, în afară de străini, servitorii cu simbrie și faliții nereabilitați, o condiție care va rămâne înscrisă în legile românești până târziu, în perioada interbelică.

Sistemul cenșitar e deja în funcțiune. Numărul votanților era deja de alt ordin: la votul pentru Statutul Desvoltător al Convenției de la Paris, ca și la votul pentru confirmarea înscăunării lui Carol I, vin peste 680.000 de cetățeni.

Legea din 1866 și forma ei revizuită din 1884 împart electoratul în patru, respectiv trei „colegii”, în funcție de venitul funciar și nivelul impozitului plătit. Definiția cetățeanului era legată de condiția fiscală, listele electorale indicând în dreptul fiecărui cetățean „locul unde își plătesce dările până la împlinirea censului cerut, precum și natura acestor dări”, cum se preciza în articolul 36 al legii din 1866. Colegiile rămâneau înscrise într-o anumită geografie socială, trimițând – fie și parțial – la oraș sau la sat. Legea îngăduia unor persoane chiar și alegerea între un vot

PARLAMENTE

indirect dat într-o comună rurală și unul direct, în oraș. Disproporționalitatea sistemului cenșitar era majoră. Tudor Drăganu (1912-2010) observa că numărul deputaților desemnați în colegii era invers proporțional cu numărul electorilor care făceau parte din acestea, cei care votau indirect fiind cei mai numeroși și desemnând de două ori mai puțini deputați decât cei din colegiul întâi. Corpul electoral va depăși în 1905 pragul de 1 milion de cetățeni. Din 1866, vârsta minimă cerută cuiva pentru a se putea exprima politic e coborâtă la 21 de ani și așa va rămâne până în 1938.

„Când votul era cenșitar, el era perceput ca o funcție rezervată celor bogați, și nu ca un drept pentru toți.” (Pierre Martin)

„Înainte de a fi un șablon în care poți turna materie, rolul de alegător a fost construit. [...] Atenți la modul în care alegătorii *fac* alegerea, uităm adeseori că alegerea l-a *făcut* pe alegător, adică a fabricat un rol social definit de un ansamblu de atribuții și de norme de conduită.” (Alain Garrigou)

„Discursurile sunt făcute pentru a fi ascultate, și nu pentru a fi citite, singurele bune fiind cele care emoționează.” (Alexis de Tocqueville)

Masculin și feminin

Pe de altă parte, trecerea la votul universal a fost afectată de diviziunea de sex, adică mai întâi s-a trecut la un vot deschis tuturor bărbaților adulți și abia apoi votul a fost accesibil și femeilor.

Există, ce-i drept, și unele țări, nu foarte multe, în care votul universal a evitat această discriminare. Așa sunt Islanda și Luxemburg, care trec în 1915, respectiv 1919 la un vot universal fără restricții. În general însă nu s-a întâmplat așa. Societățile au practicat diferențierea.

Prima țară care a instituit în 1848 un vot universal deschis bărbaților este Franța. Urmând acest model, revoluționarii valahi includeau în Proclamația lor de la Islaz următorul principiu: „Popolul român dă înapoi la toate stările dreptul cel vechi de a avea reprezentanți în Generala Adunare, decretă de azi înainte alegerea largă, liberă, dreaptă, unde tot românul are dreptul de a fi chemat și unde numai capacitatea, purtarea, virtuțile și încrederea publică să-i dea dreptul de a fi ales”. Pe acest temei este croit la București un proiect de constituire a unei adunări cu 250 de deputați, câte unul pentru fiecare 10.000 de cetățeni, în acel moment Valahia având circa 2,5 milioane de locuitori. Alegerile încep chiar în vara lui 1848, însă nu sunt duse la capăt, pentru că puterea revoluționară nu avea capacitatea de a organiza un scrutin. Kogălniceanu va scrie un proiect de

Constituție și pentru moldoveni, stipulând în articolul 6 că toți românii de 21 de ani au drept de vot, chiar dacă – adăuga el, așa cum sublinia Dan Berindei (1923-2021) – numai o parte ar fi trebuit să-l exercite pentru o vreme. Cornelia Bodea (1916-2010) observa că și în Transilvania se gândea la fel, așa cum o vădește o plângere a românilor din Sighișoara adresată lui Șaguna.

Revenind la evoluția generală a votului, să spunem că Franța este un caz exemplar pentru separația despre care vorbeam, deoarece femeile nu capătă acest drept decât în 1944. În România, votul universal masculin este instaurat în 1919, în timp ce femeile votează pentru prima dată la alegerile legislative din 1946. Ele merseseră deja la urne pentru alegerile locale în 1929, ca și pentru scrutinul general din 1939 ținut în baza Constituției lui Carol al II-lea. În acest al doilea caz, exprimarea opțiunilor a fost supusă unor restricții profesionale foarte severe, valabile atât pentru bărbați, cât și pentru femei, așa cum am arătat în *Românii fericiți*.

VOT +
VOT

Există țări europene care au trecut foarte târziu la votul feminin: Elveția abia în 1976, Portugalia în 1974 (Peter Mair). În unele cazuri, diferența de timp dintre acordarea dreptului de vot pentru bărbați, respectiv pentru femei este foarte mică. În Olanda, bărbații capătă dreptul de vot în 1917, iar femeile doi ani mai târziu, în vreme ce în Australia diferența e de un an (1901, respectiv 1902).

După dobândirea dreptului de vot, femeile au început o altă bătălie, cea pentru poziții electivă (Pippa Norris). E o bătălie purtată și azi. Unul dintre instrumentele folosite este paritatea. Un exemplu e cel francez: începând din 2001, partidele din Hexagon sunt obligate să asigure alternanța femei-bărbați pentru demnități politice la nivel local, național, ca și pentru aleșii în Parlamentul European. În alte câteva țări europene există cote pentru femei. La noi, legea interzice să depui o listă fără vreo femeie. În 2022, potrivit unei statistici publicate de Uniunea Interparlamentară, proporția femeilor din parlamente varia foarte mult: 5,6% în

Iran, 8,1% în Algeria, 18,6% în Coreea de Sud, 30% în Canada și Australia, 40 de procente în Peru și 42 în Belgia, 46,7% în Africa de Sud.

Există țări în care asemenea lucruri sunt de neimaginat: de pildă, Arabia Saudită nu acordă nici măcar azi drept de vot femeilor. În 2018, regele a consimțit să le acorde dreptul de a șofa și de a asista la meciuri de fotbal. Până la recunoașterea unei identități politice mai e mult...

„Toți românii, în vârstă de 21 ani, având întrebuințarea driturilor țivile, sunt alegători ai reprezentanților la obșteasca Adunare [...]. Legea electorală, pe cât se va putea, va urma a se întinde asupra tuturor moldovenilor.” (Mihail Kogălniceanu)

„Datele-cheie ale evoluției noastre electorale sunt 1831, când pentru prima oară s-a recurs la vot pentru a alcătui o adunare cu rol deliberativ, 1919, când a avut loc trecerea la scrutinul universal masculin, și 1946, când s-a deschis accesul necondiționat al femeilor la exprimarea voinței politice.” (Cristian Preda)

„Deceniile recente au fost martorele unei creșteri a cererilor de incluziune și de consolidare a pozițiilor ocupate de femei în urma alegerilor, precum și a revendicărilor de manifestare ale minorităților etnice.” (Pippa Norris)

Analfabeții și alți excluși

Sexul nu a reprezentat singura restricție care a afectat drepturile electorale. Interdicția rasială e foarte cunoscută – fiindcă atât cazul Statelor Unite, cât și cel sud-african au fost larg dezbătute în cultura populară –, așa că nu voi insista asupra chestiunii. Azi interdicția aceasta odioasă a dispărut.

Analfabetismul a fost și el un motiv de excludere atât de la vot, cât și de la depunerea candidaturii. Numeroase țări i-au exclus pe cei care nu știau carte: așa s-a întâmplat în Italia până în 1912, în Australia până în 1950 și în țările din America Latină până târziu, în anii șaptezeci ai secolului XX.

Ideea generală era aceea că democrația reclamă capacitatea de a scrie și de a citi, cum spunea Leo Strauss. Încet-încet, această filosofie a fost abandonată. Azi au drept de vot și analfabeții. În unele locuri, cum e Italia, ei sunt totuși descurajați, fiindcă legea electorală le cere alegătorilor să scrie ei înșiși numele candidatului pe care-l susțin. În alte locuri, neștiutorii de carte sunt ajutați: de pildă, în țări africane precum Gabon sau Madagascar, buletinele electorale conțin și fotografiile candidaților, ușurând astfel exprimarea preferințelor de către oricine.

Practicile electorale dezvoltate în ultimele două secole au dus la o reglementare foarte fină și a candidaturilor. În orice sistem de vot există restricții nu doar pentru votanți, ci și pentru cine vrea să candideze. Cvasigenerale – fiind inventate, de altfel, foarte devreme – sunt interdicțiile pe motiv de condamnare judiciară. Există însă și o lectură etică în definirea obstacolelor puse în calea unor candidați potențiali: așa, de pildă, în România, până la al Doilea Război Mondial, falimentul sau implicarea în jocuri de noroc excludeau și de la vot, și de la candidaturi. În zilele noastre, candidaturile sunt condiționate în multe feluri: există unele țări – precum Franța sau România – în care li se cere candidaților să strângă sem-

nături de la aleși, respectiv de la cetățeni, dar și unele – cum e Kazahstan – unde persoana care vrea să candideze la funcția supremă trebuie să treacă un test de limbă maternă. În 2019, un candidat pe nume Zhumatai Aliev a fost exclus fiindcă a făcut 19 greșeli de scriere.

„Orice elector știe că democrația modernă se menține sau se prăbușește datorită capacității de a scrie și de a cit.” (Leo Strauss)

Excepția europeană

Din secolul al XIX-lea încoace, votul a cunoscut o extindere de la forma cenșitară la un scrutin universal, care nu mai tolerează restricții de clasă, de gen, rasă sau de condiție intelectuală. În ultimele decenii s-a mai întâmplat ceva semnificativ, și anume o amenajare extinsă a dreptului de vot în context european, nu doar național. Despre ce este vorba?

După 1945, așa cum se știe, democrațiile europene mai vechi sau mai recente au început un proces de integrare. Acesta a condus la apariția unei noi forme de cetățenie și a unui tip inedit de sufragiu. În 1992, Tratatul de la Maastricht afirmă următoarele: „Se instituie cetățenia Uniunii. Este cetățean al Uniunii orice persoană

care are cetățenia unui stat membru”. Cetățenia europeană este una adăugată celei naționale. Nu o exclude pe aceasta, ci decurge din ea, conferind și un anumit număr de drepturi.

Între ele, un drept de vot configurat într-un mod special. El nu poate fi asumat în alegerile naționale, exercitându-se în schimb în cele locale, respectiv în alegerile europene. Amenajările practice nu sunt însă peste tot aceleași.

Din 1979, deputații europeni sunt aleși prin vot direct, conform unor moduri de scrutin foarte diferite de la țară la țară, așa cum au arătat David Farrell (n. 1960) și Roger Scully (n. 1970). De pildă, regula d'Hondt e folosită în 13 state membre, iar Hare în trei. Cei doi autori subliniau de asemenea diferențele mari în privința reprezentării femeilor, subiectul tratat adineauri: astfel, dacă 58% dintre deputații suedezi aleși în 2004 erau femei, iar luxemburghezii trimiteau jumătate bărbați și jumătate femei, în Malta și Cipru erau votați doar bărbați. În ansamblu, Parlamentul European a cunoscut o ameliorare sensibilă a reprezentării feminine: dacă în 1979 doar 16% din deputați erau femei, în 2024 numărul acestora a crescut la 39%.

Pentru străinii stabiliți în state din UE, dreptul de vot în alegerile locale n-a fost câștigat ușor: de pildă, în Germania, observa Seyla Benhabib (n. 1950), Curtea Constituțională a respins o cerere pe această temă venită de la Hamburg și din Schleswig-Holstein, decizia fiind corectată în momentul aderării Germaniei la Tratatul de la Maastricht. În schimb, în alte state membre, precum Danemarca, Olanda, Irlanda, Suedia sau Finlanda, dreptul de vot poate fi exercitat la alegerile locale de către toți străinii, indiferent dacă sunt sau nu membri ai Uniunii. În aceste țări, alegerile locale nu exclud străinii nici de la vot, nici de la eligibilitate. În Belgia și Spania, în schimb, dreptul de vot acordat străinilor exclude dreptul de a fi ales, iar în Portugalia dreptul de vot este acordat celorlalți europeni, ca și altor străini, dacă sunt lusofoni, așa cum nota Catherine Haguenau-Moizard (n. 1966).

Din 2007 înapoi, cetățenii europeni pot vota și la noi la alegerile locale, ca și la scrutinul pentru Parlamentul European, caz în care renunță să voteze în propria lor țară. Legea 33 din 2007 descrie așa-numitul *alegător comunitar*: „Orice cetățean al unui stat membru al Uniunii Europene, altul decât România, care are dreptul de a alege în România pentru Parlamentul European, având domiciliul sau reședința în România”. Cetățeanul definit astfel are și dreptul de a fi ales în România pentru PE.

Excepția europeană a deschis calea constituirii unor structuri politice diferite de partidele naționale. Este vorba despre așa-numitele „partide europene”, în fapt rețele de formațiuni politice care rămân, ca și partidele clasice, strâns legate de logica electorală, de nevoia producerii și susținerii unor candidaturi, dar și de logica parlamentară, întrucât ele își bazează activitatea în primul rând pe „grupurile” sau „facțiunile” constituite în sânul Parlamentului European, din deputați